

עניין הקצבים מחללי שבת

*****

מבנה השיעור:

פתיחה: משל החלבנה.

לימוד בחברותא: עניין הקצבים מחללי שבתות בפרהסיה.

אסיף וסיכום: הדין, השכל והזמן.

*****

פתיחה: משל החלבנה¹

החלבנה היא מסממני הקטורת שהוקטרו בבית המקדש (שמות פרק ל, פסוק לד), סם שיש לו ריח רע וחריף. הר"ן, רבנו נסים בן ראובן גירונדי (חי בברצלונה במאה ה-14), כותב באחת מדרשותיו על החלבנה כמשל:

שאף על פי שכל אחד ואחד מצד עצמו אינו ראוי לזה, מצד הצטרפו לזולתו יקנה הכלל שבח ומעלה יותר ממה שראוי מצד פרטיו... וכבר [חז"ל] רמזו לנו בחלבנה (בבלי, כריתות ו', ע"ב), שהושמה עם סממני הקטורת. והיה מן הנראה שתפסיד אותם לסממני הריח הזה. ועם כל זה, אימתה לנו הנבואה שאין להם שלמות זולתה. כי כן הענין בהצטרף עמנו בעבודתנו לשם יתברך החוטאים והפושעים, שלא יפסידו עבודתנו, אבל תהיה בזה יותר שלמה.

... כי שלמות הפרטים נמצאת בכלל, ואיזה חיסרון שיימצא בפרטים לא יימצא בכלל. אבל אפשר שחיסרון אחד מן הפרטים יוציא השלמות שביתר הפרטים מן הכוח אל הפועל. וזהו הענין הנרמז בחלבנה הנכנסת בסממני הקטורת. כי עם היות ריח החלבנה מצד עצמה בלתי נאותה, אפשר שיהיה לה כוח לעורר ולהוציא איכויות הסמים האחרים ולעורר בושמיותם.

רבנו נסים בן ראובן גירונדי, הדרש הראשון, דרשות הר"ן, ירושלים: מכון שלם, 1973, עמ' ג, ז-ח

• מה הנמשל של המשל?

הר"ן יוצא מן ההנחה שלכל אדם יש חסרונות. אך חסרונותיהם של בני האדם שונים זה מזה ואף מנוגדים זה לזה, ולכן כאשר בני האדם מתכנסים בציבור, חסרונותיהם מתקזזים ומנטרלים זה את זה. יוצא שהציבור שלם, על אף שהוא מורכב מבני אדם בלתי שלמים. כפי שהקטורת בבית המקדש אינה יכולה להיות שלמה בלי החלבנה, על אף ריחה המבחיל, כך הציבור אינו יכול להיות שלם אלא כאשר נשמע בו כל אחד ואחד. ניתן היה לחשוב שהחלבנה תקלקל את הקטורת, אולם נהפוך הוא:

¹ חלק זה של השיעור מבוסס על מאמר מאת זאב הרווי, "רעיון הסובלנות בהגות היהודית", ישי מנוחין וירמיהו יובל (עורכים), האם הסובלנות

תנצח? חינוך מוסרי בעולם מגוון, ירושלים: מאגנס, תשס"ה, עמ' 223-230.

היא תנאי הכרחי לשלמותה. לקטורת יש ריח ניחוח דווקא משום שהחלבנה נמצאת בה. תפיסתו של הר"ן נועזת ומרחיקת לכת: החברה צריכה לסבול את החוטאים והקיצוניים שבה לא רק בגלל אידאלים של אהבת אדם או של פלורליזם, אלא משום שנוכחותם חיונית לשלמותה של החברה.

במפגש זה נעסוק בשאלות של הדרה והכללה, מי בפנים ומי בחוץ, ומה המחיר של הדרה או של הכללה, דרך פסק הלכה שנתן הרב יוסף משאש בעניין הקצבים בעיר תלמסאן באלג'יריה, שחיללו שבת בפרהסייה.

הרב יוסף משאש החל לכהן כרבה של תלמסאן שבאלג'יריה בשנת 1924. בשנה זו כבר הייתה אלג'יריה תחת כיבוש צרפתי קרוב ל-100 שנה, והקהילה היהודית בה הייתה בשלבי חילון מתקדמים: רבים לא שמרו את השבת. תופעת ההתבוללות הייתה רחבה. את השפה העברית, היא שפת התפילה, הכירו מעטים ועוד. עם הגיעו לאלג'יר, עמד הרב יוסף בפני דילמות משני סוגים: הסוג הראשון – הדילמה החינוכית – הוא כיצד להשפיע ולקרב את הציבור שהולך ומתרחק? הסוג השני – הדילמה הדתית-הלכתית – הוא כיצד להגדיר את מעמדו החדש של היהודי האלג'ירי המצוי, וכיצד, בהתאם לזאת, להתייחס לבעיות ההלכתיות שהוא יוצר. השו"ת שלפנינו עוסק בדילמה אחת שכזו בין ערכים מתנגשים: השיקולים ההלכתיים מצד אחד, והערכים החברתיים – הרצון לשמור על אחדות הקהילה ולהכיל בה את כולם – מצד שני.

לימוד בחברותא: עניין הקצבים מחללי שבתות בפרהסייה

עניין הקצבים מחללי שבתות ויום טוב בפרהסייה: הרב יוסף משאש²

השאלה

פה עיר ואם בישראל תלמסאן יכוננה עליון אמן, כל הקצבים מחללי שבתות בפרהסייה באסורים דאורייתא, ומיום בואי פה לשרת בקודש באדר התרפ"ד ליצירה (מנין השנים החל מבריאת העולם, 1924), התחלתי בפה רך לדבר אל ראשי העיר להיות לי להדר עזר לתקן את המעוות, ואין משגיח. ושוב חזרתי בפרך בכמה מריבות ושאוונות, ולא עלה בידי כלום, מרפיון ידי הראשים בדת, שיראים לומר טול קיסם וכו', פן יאמרו להם טולו קורות כקורות בית הבד. ובראותי כי לא בזקנים הטעם, אמרתי אולי אמצא בקטנים עצה. ובכן הייתי מחזר על פתחי הקצבים בלילה, ומטיף להם דברי מוסר במתק שפתים, ובהפצרות רבות עם נשיקות ראש, ואחר עמל רב שאי אפשר לתארו, עלה בידי להטותם הדרך דרך הטובה להביא חנויותיהם על מסגר בשבתות ובמועדים, בתנאי ועל מנת שלא יפתח שום אחד מהם את אוצרו למכור בשבת, מפחדם, שאם יפתח האחד, ימשוך אליו כל הקונים מהערלים מיודעיהם, ולא נשאר בידי להטות לטוב רק קצב אחד, אשר הוא ידוע כי קשה להתרכך, ובכן אזרתי כגבר חלצי, והכנתי בחוץ מלאכתי, דברים הראויים למהות האיש ותכונתו. גם עוד שמעתי, כי יש לו אחד אהוב דבק מאח, אשר לא יסור מדבריו ימין ושמאל, והלכתי אצלו והפצרתי בו עד בוש לבוא עמי לעזרה, ואז הלכנו שנינו אל ביתו בלילה אחר תפילת ערבית, ואחר כמה תוכחות מוסר וספורים ומשלים ומליצות שאי אפשר לספר ולתאר ולבאר, הבטיחנו הבטחה גמורה בכמה שבועות בה' ובתורתו,

² לנחוחת הקריאה תרגמנו ארמית לעברית ופתחנו ראשי תיבות. לפי הצורך, הוספנו מילות הבהרה בסוגריים.

ובצדיקיו וחסידיו, ובחיינו ובחיי בניו ואשתו וכל קרוביו, שגם הוא לא יפרוש מן הכלל, ויביא חנותו על מסגר ביום השבת, ואל א-לוהים הוא יודע עד כמה גדלה שמחתי באותה הלילה: ואך כי הן בעוון הקליפה גברה התגברות נוראה שאין לעמלה הימנה, וגבר עליו יצרו הרע, וניחם על הבטחתו, ועבר על כל שבועותיו, ובבוקר השכם אחר תפילת השחר, שלח אלי לאמור, כי לא אסמוך על מה שהבטחתי בלילה, וכשומעי אחזתני פלצות, וקמתי חיש מהר, והבאתי עימי את אהובו שהיה איתנו בלילה, והלכנו אצלו ודברנו עוד עמו דברים טובים המרככים כל בעל רגש דתי ולאומי, והוא הכביד לבו והקשה עורפו ולא אבה לשמוע כלל, ושאר הקצבים גם הם כשמעם, הסכימו כולם לעשות כמעשהו, ולא הועילו בהם לא הפצרות ולא מריבות ולא שום דבר כלל...

והנה עתה באתי להגיד כי ישר מה שעלה במצודתי, בעזר א-לוהי ישועתי, בצד היתר אכילת בשר שאוכלים מיד האנשים האלה, כי שמעתי דיבת רעים מגור מסביב המתקדשים והמטהרים וחכמים בעיניהם, לא ידעו ולא יבינו, רק בשוט לשון מטילים מום בקדשים לומר, שכל בני העיר מאכילים עצמם ולכל הסומכים על שולחנם, רק בשר אסור, ולא כן אנוכי עימדי, ולבבי לא כן יחשוב, שלא נוח לאדונם לומר עליהם כך, רק ההיתר ברור מכמה טעמים טובים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

התמודדות עם הבעיה ההלכתית

תשובה: הנה ידוע מה שכתב מרן מלכא³ זכרו לברכה ביורה דעה סימן קי"ט סעיף ז', שהמחלל שבת בפרהסיא אינו נאמן בשאר איסורין עיין שם, והוא מוסכם לכל הפוסקים ראשונים ואחרונים זכרם לברכה עיין עוד. וכתב התשב"ץ⁴ חלק ג' תשובה מ"ג ותשובה מ"ז בשם העטור⁵, שלא שייך מחלל שבת בפרהסיא אלא בעבודת קרקע דווקא עיין שם, ורצה לומר בדבר שחייב עליו מיתת בית דין, אבל בדבר שאין חייב עליו מיתת בית דין, אף שאיסורו מן התורה, אין לו דין מחלל שבת בפרהסיא להיות מומר לכל התורה כולה, וכמו כן הפתחי תשובה⁶ ביורה דעה סימן ב' סעיף קטן ח' בשם משנת חכמים⁷, שהמחלל שבת בפרהסיא אינו מומר לכל התורה כולה, רק עד שיעבור על דבר שהוא חייב עליו מיתת בית דין, עיין שם... ומה גם בזה הזמן שבדור פרוץ ואי אפשר להעמיד משפטי הדת על תלם, ואם באנו להחמיר ולחשוב מחלל שבת בפרהסיא אפילו באיסור דאורייתא שאין בו מיתת בית דין, מומר לכל התורה כולה, אם כן נמצא כמה וכמה מומרים ממין זה בדור יתום הזה, ולא הנחת חיים. ומה גם שרבינו הרשב"ץ זכרו לברכה מסכים הולך לסברת העטור זכרו לברכה בזה, כמו שכתב שם בדברי קודשו, והוא הקברניט הגדול פה בכל ערי אלג'יריה יגן עליהם א-לוהים, שכולם הולכים לאורו, וכאשר אמר כן יקום, ואם כן נראה אנחנו בכל המלאכות שעושים אלו קצבי בשבת, אם חייבים עליהם מיתת בית דין, או לא... הרי לך מפורש שהאנשים האלה, אף שהם מחללי שבתות בפרהסיא, באסורים דאורייתא ודרבנן, מכל מקום אין בהם צד חלול שיש בו חיוב מיתת בית דין, ואם כן נאמנים הם בכל האיסורין.

³ מרן מלכא - רבי יוסף קארו (1575-1488), מגדולי הרבנים ופוסקי ישראל בכל הדורות, מחבר השולחן ערוך והבית יוסף.

⁴ התשב"ץ - הרב שמעון בן צמח דוראן (1361-1444), מגדולי החכמים באלג'יריה. מחבר ספר תשב"ץ.

⁵ בעל העיטור - רבי יצחק בר אבא מארי ממרשיליה (1132-1193), מגדולי חכמי פרובאנס במאה ה-12. מחבר ספר העיטור, הנחשב לספר יסוד של פסיקת ההלכה.

⁶ הפתחי תשובה - רבי אברהם צבי הירש אייזנשטט (1813-1868), מגדולי החכמים ברוסיה, מחבר ספר פתחי תשובה על השולחן ערוך, המביא על כל דין משובות הפוסקים בעניין.

⁷ משנת חכמים - רבי יוסף ב"ר יעקב יצחק בוכגרטלר (1740-1807), מחכמי פולין. מחבר הספר משנת חכמים על תרי"ג מצוות.

הבעיה ההלכתית מול המציאות

ומעבר לשורת הדין, יש עוד צדדים אחרים במה להאמינם לדעת כל העולם, והם: ראשונה, כי הן בעוון חילול שבת בפרהסיא נעשה פה בכמה מערי אלג'יריה כהיתר לכמה וכמה אנשים, ואין יכולת ביד שום איש למחות, מרוב החופשיות שנתנה המלכות ביד כל אחד, לעשות הישר בעיניו בענייני הדת, ורק דבר אחד נשאר לפליטה שיש יכולת גדולה ביד ראשי הקהל למחות בו, והוא קצב שיצאה טרפה מתחת ידו, שמרעשים עליו העולם בחרפות וגידופים, ושופכין עליו בוז וקלון, ככל אשר תמצא ידם, יורדין עמו לחייו, שמסלקין אותו ממלאכתו, ואפילו אם יהיה האופן שיהיו הקהל צריכים לו לעשות להם מלאכתו, מחזירין אותו ומעמידין עליו שומר ישראל כשר, שזה קלון גדול שאין למעלה ממנו, שמחשיבים אותו כגוי לעיני כל הקהל, ואחר שניים שלושה חודשים כשרוצים להשיבו על כנו, אחר כמה וכמה הפצרות מכל קרוביו ואוהביו, ואחר כמה ערבים שלא ישוב עוד לכסלה, ולוקחים ממנו קנס כפי אשר תשיג ידו, ומשביעין אותו בספר תורה שתתעלה בנקיטת חפץ לפני ראשי העיר וחכמיה בכמה איומים ואיומים חריפים וכמה התראות, ואז מחזירין אותו למלאכתו כבראשונה, ועם כל זה אינו יוצא ידי חובתו עם הבריות, כי בכל ריב וכל נגע שיהיה לו עם רעהו ישבע בחרפה כי מכר טריפה לישראל, ואינו מחרפו בשום עוון ופשע מהעוונות והפשעים החמורים שעושה יום יום, וגם קרוביו ובני ביתו מגיע להם בזיון וקצף גדול מכל בני העיר מחמתו, כי דבר זה נחשב בעיני כל הקהל לעוון ופשע שאין למעלה ממנו, והעושה זאת חרפתו לא תמחה, ונשאר שמו לאלה, וזכרו לקללה, בפי הכל אף אחרי מותו שנים רבות, ואם כן נוכל לומר שאף המחלל שבת בפרהסיא, נאמן בדבר זה, כי רועד מאוד מפחד לעשות המעשה הרע הזה, להפסיק חיותו ולהיות לחרפה למשל ולשנינה בפי הכל.

שבת ואיסור טריפה: היפוך קלה בחמורה

ואף שכתב מרן זכרו לברכה שם סעיף ה' וזו לשונו: החשוד על איסור חמור, חשוד על איסור הקל ממנו בעונש, אלא אם כן חמור בעיני בני אדם שנזהרים בו יותר מבחמור, עד כאן לשונו עיין שם. ופשט דבריו ברור שאינו מדבר רק בשאר עבירות, אבל במחלל שבת בפרהסיא, אין מחלקין בו שום חלוק, וכמו שכתב השפתי כהן⁸ שם סעיף קטן י"ג עיין שם. מכל מקום נוכל לומר, שלא אמרו כן אלא בזמניהם זכרם לברכה וגם בזמננו זה במקום שמקפידים על שמירת שבת וחמור מאוד בעיניהם כאשר כן הוא באמת, אזי כל היוצא מן הכלל ומחלל קדושת היום הקדוש, הורה בזה על זדון לבו ורשעתו כי אין לו חלק בישראל, ולכן דינו כעובד כוכבים ומזלות שאין לו שום שייכות באיסורין, ואין נאמן עליהם, אבל פה העירה וכיוצא בה, שרבים ונכבדים מחללי שבתות בפרהסיא עד שנעשה להם כהיתר, והרבה משאר מצוות שהם קלי הערך לגבי שבת החמורה הם נזהרים בהם זהירות יתירה, ומה גם עניין זה למכור טריפה, כמו שהיה להוכיח, אם כן נאמר שבזמן הזה חזר דין שבת כדין שאר עבירות שבתורה לעניין זה, שכל מי שהוא מפורסם לעבור על אחת מהנה, נאמן בשאר איסורין, כמו שכתב מרן שם, עיין שם...

⁸ השפתי כהן – רבי שבתי כהן (הש"ך) (1621-1662), רב ופוסק הלכה ב פולין. כתב ספרים רבים וחשובים, והמפורסם בהם הוא שפתי כהן על השולחן ערוך.

סיכום: להתהלך לאט לרוח הזמן

וכמו כן הטורי זהב⁹, שם סעיף קטן ט"ז בשם רש"ל¹⁰ ובשם הר"מ וירזבורק¹¹ זכרו לברכה, להקל בעניינים אלו הפך דין התלמוד והסכמת כל הפוסקים, מפני שהדור פרוץ, ואין כוח להעמיד דין התלמוד, עיין שם. וכן פירש הרמב"ם זכרו לברכה בפרק כ"א מהלכות סנהדרין הלכה ה' וזו לשונו: כבר נהגו כל בתי דיני ישראל שאחר הגמרא בכל הישיבות שמושיבין בעלי דינים ומושיבין העדים, כדי לסלק המחלוקת, שאין בנו כוח להעמיד משפטי הדת על תילם, עד כאן לשונו, עיין שם. ואם כן אם מלאכי הא-לוהים כאלו דיברו כזאת, מה נענה אנחנו הדומים לפניהם כקוף בפני אדם. פשוט וברור שראוי לנו להתהלך לאט לרוח הזמן ולרוח רעה של האנשים האמונים על ברכי החופשיות שהוליד בדור הרע הזה, כי היכולת סרה מכל רב ודיין, וגם ההדיוטות המנהיגים, נוח להם בהפקר, ה' יגאלנו מעמק הבכא, לשמור מצוותיו כדת וכהלכה...

הרב יוסף משאש, עניין הקצבים מחללי שבתות, שו"ת מים חיים, ירושלים: אוצרות המגרב, 2000, חלק א, סימן קמג, עמ' קכד-קכז

- קראו את השו"ת וסמנו בו משפטים מרכזיים.
- מהי הבעיה ההלכתית?
- מהו היחס למחללי שבת שומרי מסורת?
- איך נפתרת הבעיה ההלכתית?

לפי מסורת הפסיקה, אדם המחלל שבת בפרהסיה אינו נאמן בשאר איסורין, זאת אומרת, אי-אפשר לסמוך עליו בענייני כשרות, ומכאן שלא היה בנמצא בשר כשר בתלמסאן. הרב עמד בפני דילמה קשה: האם ניתן להאמין לאדם שאינו שומר תורה ומצוות במה שנוגע לכשרות הבשר? האם אין לחשוש שמי שמזלזל באיסורי שבת החמורים (שעונשם מוות או כרת), מזלזל גם באיסורי כשרות הקלים יותר (שעונשם מלקות)? ועוד: אם יאסור הרב על כלל הציבור לקנות בשר אצל קצבים אלה – שהרי אינם נאמנים להקפיד על איסורים מן התורה, יש להניח שהציבור ימשיך לקנות בשר ובכך, בפסיקתו, יהפוך הרב את כל בני הקהילה למזידין. הרב מבין כי אם ינדה את מחללי השבת אל מחוץ לקהילה לא יישאר בה איש.

בזמן חכמים ובימינו, במקומות שמקפידים על שמירת השבת, נתפס חילול שבת כעברה חמורה מאוד ובעלת משמעויות מרחיקות לכת (במצבים אלו שני הצירים משיקים - ההלכתי וסולם הערכים של הקהל). כל מי שאינו שומר שבת, כאילו הוציא עצמו מן הכלל ולכן גם אינו מקפיד בשאר המצוות. קביעתם של חז"ל מקורה אפוא בהקשר חברתי מסוים. חז"ל בגזרתם רק שיקפו ומיסדו את עמדת הציבור כלפי השבת, קביעתם של חז"ל אינה קטגורית לכל התקופות. אולם בתלמסאן, רבים מבני הקהילה ואף אלו הנמנים עם נכבדיה, חיללו שבת בפרהסיה והדבר נעשה להם להרגל; השבת איבדה

⁹ הטורי זהב - הרב דוד הלוי סגל (1586-1667), בעל הטורי זהב (הט"ז) על השולחן ערוך. מגדולי הפוסקים האשכנזים.

¹⁰ רש"ל - רבי שלמה לוריא (1510-1573), מגדולי החכמים בפולין בדורות האחרונים.

¹¹ הרב מנחם ממרזבורק, חכם שחי בגרמניה במחצית הראשונה של המאה ה-15.

את ייחודה ומשמעותה. בימינו מחלל שבת שוב אינו מתכוון להוציא עצמו מהכלל. לכן חילול שבת הופך להיות, עברה ככל העברות שבתורה.

אולם במקביל, מצוות אחרות, פחות חמורות מבחינה הלכתית, נעשו בעבור הציבור בתלמסאן משמעותיות וחמורות יותר, ועליהן הם מקפידים ומדקדקים. ובמקרה שלנו, על פי סולם הערכים של הקהל, אכילת בשר טרפה, נחשבת לחמורה יותר מחילול שבת.

בנימוק זה טוען למעשה הרב משאש, שכאשר רב הקהילה או פוסק צריכים להכריע בסוגיה מסוימת, עליהם לתת משקל בהכרעתם למציאות הדתית בהווה, להווי החיים הדתיים בקרב בני הקהילה; לאו דווקא למאפייני המציאות הדתית אצל המקפידים על קיום מצוות, אלא למאפייני הציבור בכלל - דתיים וחילונים כאחד. על הפוסק לתת את הדעת ולהעניק משקל גם לאותם אנשים, שבמקביל למדד האבסולוטי שההלכה מעמידה בדבר חומרת העברות (משיקולים הלכתיים ענייניים בלבד), מעמידים מדד נוסף שאינו תלוי בהלכה ושמדרג את ערכי היהדות.

הרב משאש טוען למעשה, שכעת משחלה התרופפות במחויבות הדתית של הקהל, יש למתן את יישום הסנקציות ההלכתיות שמטילים על העבריינים. טענה זו נסמכת על פסיקותיהם של ה"ט"ז והרמב"ם, שהתמודדו כל אחד בזמנו עם התרופפות המחויבות הדתית של בני קהילתם ולכן נמנעו מביצוע מספר הלכות שלא היה בידם הכוח לכופ אותן על קהלם. ואם כך נהגו, ה"ט"ז והרמב"ם בזמנם, קל וחומר שאנחנו בדורנו לא נתיימר לעשות זאת.

מעבר לנימוקים ההלכתיים, הרב מוסיף מספר נימוקים חברתיים, התומכים בעמדתו כי ניתן לסמוך על נאמנותם של הקצבים לכשרות הבשר. הנימוק הראשון מסתייע בסנקציות התעסוקתיות שמטילים ראשי הקהל על קצב המוכר בשר טרפה וכן בלחץ החברתי ובדעת הקהל המופעלים על הקצב. מסתבר שקצב שנתפס מוכר בשר טרפה, עלול לקפח את פרנסתו - הוא מורחק מעבודתו, מוטל עליו קנס, ואם לא יאבד את פרנסתו כליל, לפחות עליו להיות תחת פיקוח תקופה מסוימת. הרב משאש מעלה נימוק שני המסתמך על המציאות האמפירית. בפועל אנו נוכחים לדעת שהקצבים מקפידים על ענייני כשרות, שכן פעמים אחדות הסבו הם עצמם את תשומת לב המשגיחים לכך, למשל כשדיווחו על פגמים שנמצאו בבהמה המטריפים אותה. נימוק שלישי שהרב מציע אמור לחזק את נאמנותם של הקצבים, שכן הם פוקחים עין זה על זה. אפשרות רביעית שמעלה הרב היא שתמיד קיימת אופציה למכור את הבשר לגויים, כך שהקצב כלל אינו צריך לחשוש להפסד כספו אם הבשר אינו כשר ולא ניתן למוכרו לישראל (לכן, בעצם, אין סיבה כלכלית למכור בשר טרף ליהודי). נימוק חמישי הוא התחרות הכלכלית בין הקצבים; כל קצב נוקט משנה-זהירות שמא ייפול עליו חשד שהוא מוכר בשר אסור. הרב מסכם את דבריו וטוען שאפילו נימוק אחד מכל החמישה שהציע די בו כדי להאמין לדברי הקצבים שהבשר שברשותם אכן כשר, קל וחומר כשנצרך את כל חמשת הנימוקים יחד.

אסיף וסיכום: הדין, השכל והזמן¹²

¹² חלק זה מבוסס על עבודת התיזה לתואר מוסמך של דוד ביטון, "הדין השכל והזמן - הרב יוסף משאש, פוסק בעידן של תמורות", ירושלים: האוניברסיטה העברית, תשס"ב.

באחד השו"תים שלו מצביע הרב יוסף משאש על שלושה עמודי הוראה שעל פיהם הוא פוסק הלכה: **הדין, השכל והזמן:**

...אודות היא אתתא המשרכת דרכיה, באגרותיה אשר נמצאו צפונים וטמונים באמתחותיה, השופכים בקרבם דם חשק ועגבים, עם אחד מילדי הזמן השובבים ובעי מר מנאי, לחוות דעתי המעט, אם נאסרה על בעלה בזה... אם נפקא לה בלי כתובה ותוספת. תשובה. דע ידידי, כי בדקתי תחלה עד מקום אשר יד שכלי מגעת לפתוח שערי אורה, על פי התורה, לזכות את האישה אשר בשתה מרובה, וכאשר ערכתי את כל העניין על הגליון, ראיתי והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה, כי כל דברי הפוסקים ז"ל, אשר הבאתי, ונדחקתי להכניס בהם מקוה מים טהורים, לטהר את האישה מטומאתה, נבקעו כאובות חדשים, כי לא הכילו המים, וכל דברי ותחבולותי לזכותה עלו בתוהו ואבדו... ודבר זה נדון על פי שלושה עמודי הוראה - הדין והשכל והזמן.

הרב יוסף משאש, מים טהורים, שו"ת מים חיים, ירושלים: אוצרות המגרב, 2000, חלק ב, סימן כד, עמ' רכו-רכט

הדין הוא דין ההלכה; השכל הוא השיקול הרציונלי; והזמן הוא ההקשר ההיסטורי, המציאות שבה הדברים נדונים. לכאורה, שני השיקולים האחרונים - השכל והזמן - הם חוץ-הלכתיים, אך מבדיקת שיטתו ההלכתית של הרב משאש אנו למדים כי הם חלק מהותי משיקוליו כפוסק. סדר הבאתם של שלושת העקרונות מבטא את סדר הקדימויות הראוי בעיניו הן מבחינת החשיבות והן מבחינת סדר הדיון: הדין ראשון, אחריו תבוא סברת ההיגיון, ולבסוף - הנסיבות ההיסטוריות והחברתיות.

הרב משאש מציע קריטריון גמיש, הפותח פתח ליצירתיות של הפוסק בהתאם לשכלו, לאישיותו ולתנאי סביבתו. אך מה יהיה לפי שיטה זו במקרה של התנגשות בין שלושת עמודי ההוראה, כאשר הדין פונה לכיוון אחד והשכל או הזמן פונים לכיוון אחר? בחינת דברים אלו בפסיקתו של הרב משאש מראה על דו-שיח דו-כיווני שנרקם בין המציאות לבין ההלכה: מצד אחד, תמורות הזמן מעמידות בפני הפוסק אתגרים חדשים והוא נתבע להיענות להם; מצד שני, הפוסק חוזר ובוחר בכל פעם מחדש את גבולות כוחה של ההלכה ואת יכולתה להשפיע על המציאות ולעצב אותה.

דיון מסכם

- כיצד הפסיקה של הרב משאש עשויה לעזור היום בהתמודדות עם הסוגיה של מסעדות וחנויות הפתוחות בשבת?